

Grzegorz Świderski

ANALIZA MUROWANYCH RELIKTÓW ARCHITEKTONICZNYCH ODKRYTYCH W TRAKCIE BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA OBSZARZE DZIAŁKI GEODEZYJNEJ NR 232/23 POŁOŻONEJ PRZY UL. GDAŃSKIEJ W BRANIEWIE[1]

Prace archeologiczne przeprowadzone w 2007 i 2010 roku w obrębie działki przy ul. Gdańskiej w Braniewie dowiodły istnienia na przestrzeni sześciuset lat zabudowy murowanej, kilkakrotnie niszczonej i odbudowywanej z wykorzystaniem zachowanych fundamentów i piwnic. Znaczenie odkrytych reliktów architektonicznych jest cenne, gdyż wzbogaca grupę zabytków na obszarze znacznie „wyjałowionym" na skutek zniszczeń stanowiących efekt drugiej wojny światowej.

Wstęp

Murowana architektura Starego Miasta w Braniewie, rozwijana od schyłku XIII wieku, doświadczała na przestrzeni wieków wielu zmian i przekształceń wywoływanych przez różnorodne wydarzenia polityczno-społeczno-ekonomiczne. Najbardziej destrukcyjne okazały się zniszczenia powstałe w 1945 roku podczas działań zbrojnych prowadzonych w trakcie drugiej wojny światowej. W ich wyniku zostało zniszczone około 85% zabudowy, w tym wiele cennych zabytkowych obiektów architektonicznych. Rozmiaru zniszczeń dopełniła powojenna akcja porządkowania miasta, połączona z rozbiórką części zniszczonych lub uszkodzonych budynków. W następstwie

1 Analiza dotyczy murowanych reliktów architektonicznych odkrytych w trakcie badań archeologicznych na obszarze działki geodezyjnej nr 232/23 położonej przy ul. Gdańskiej w Braniewie, woj. warmińsko-mazurskie.

tych wydarzeń całkowitej destrukcji (w części nadziemnej) uległa także zabudowa zlokalizowana na obecnej działce geodezyjnej nr 232/22 położonej przy ul. Gdańskiej na terenie Starego Miasta w Braniewie.

Historia działki geodezyjnej nr 232/22

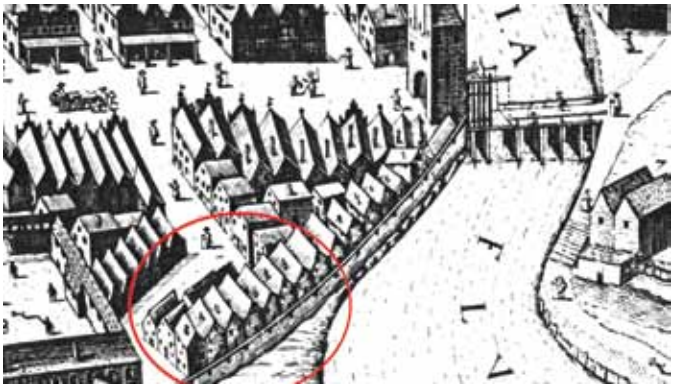
Badania archeologiczne przeprowadzone dotychczas na terenie analizowanego obszaru oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie nie potwierdziły, aby użytkowano go już w pradziejach[2]. Trwałe użytkowanie terenu działki geodezyjnej nr 232/23 zostało prawdopodobnie zapoczątkowane dopiero w czwartej ćwierci XIII wieku. Według informacji podanych przez Piotra z Dusburga w *Kronice ziemi pruskiej* biskup warmiński Henryk Fleming w 1279 roku translokował pierwsze miasto i zamek Braniewo w miejscu, gdzie są położone obecnie: *Deinde anno domini MCCLXXIX dominus Henricus episcopus Warmiensis civitatem et castrum Brunsbergk in eum locum, ubi nunc site sunt, collocavit*[3]. Na podstawie tej informacji można przyjąć, że od 1279 roku teren objęty badaniami archeologicznymi wchodził w skład terytorium zajętego przez translokowane miasto Braniewo (od 1398 do 1773 roku Stare Miasto Braniewo).

Rozwój trwałej zabudowy na obszarze objętym badaniami archeologicznymi nastąpił prawdopodobnie dopiero po zabezpieczeniu jego wschodniej krawędzi przez murowane obwarowania miejskie. Jak wykazały badania archeologiczne przeprowadzone na sąsiedniej działce geodezyjnej nr 232/22, najstarsze umocnienia Braniewa w tym rejonie, a najprawdopodobniej i wokół całego miasta, stanowił wał drewniano-ziemny. Powstał prawdopodobnie po podjęciu decyzji o translokacji Braniewa w 1279, a przed nadaniem mu praw miejskich w 1284 roku. Wraz z dalszym rozwojem ekonomicznym Braniewa wał drewniano-ziemny był poddawany systematycznej wymianie na mur kamienno-ceglany. W swoim zasadniczym kształcie nowe umocnienia miejskie zostały wzniesione między czwartą ćwiercią XIII a połową XIV wieku. Najwcześniejsza informacja źródłowa o miejskim murze obronnym pochodzi dopiero z 1393 roku. Odcinek murowanych obwarowań wzniesionych w tej

2 Pomimo braku bezpośrednich dowodów nie można jednak całkowicie wykluczyć takiej możliwości. Jak wskazują informacje podawane przez niemieckich naukowców, przed 1945 r. odnaleziono na terenie Braniewa i w jego pobliżu zabytki archeologiczne datowane od epoki mezolitu po wczesne średniowiecze. Brak dokładnych informacji o miejscu odnalezienia tych zabytków utrudnia powiązanie ich z badaną działką lub jej bezpośrednim sąsiedztwem, zob.: J. Bender, *Kufische Münzen aus dem Boden Ermlands*, Altpreußische Monatschrift neue Folge. Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter vierte Folge, 1873, Bd. 10, s. 372; W. Gaerte, *Urgeschichte Ostpreußen*, [w:] *Ostpreußische Landeskunde in Einzeldarstellungen*, hrsg. v. O. Schild, Königsberg 1929, s. 10, 85; E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen*, Glogau–Berlin 1908, s. 18. Zob.: M. J. Hoffmann, *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.*, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe: OBN, 2000, s. 22; J. Okulicz, *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: na zlec. Polskiej Akademii Nauk, 1973, s. 53, 206-207, 470; Ł. Okulicz-Kozaryn, *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1970, s. 163.

3 [Petri de Dusburg], *Chronicon terrae Prussiae*, hrsg. v. M. Töppen, [w:] *Scriptores rerum Prussicarum*, hrsg. v. T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. 1, Leipzig 1861, pars 3, cap. 140, s. 119.

części miasta został połączony na południu z Furtą Zamkową, zaś na północy z Bramą Młyńską[4]. Wzniesiony w okresie średniowiecza miejski mur obronny w znacznej mierze zmodyfikował naturalny kształt działki objętej badaniami archeologicznymi jak również jej sąsiedztwa. Budowla ta przyczyniła się do uregulowania lewego brzegu rzeki Pasłęki wzdłuż wschodniej granicy Braniewa, a także do podwyższenia i wyrównana poziomu użytkowego tej części miasta.

1. *Braniewo. Perspektywiczny widok od strony południowej zabudowy na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Stan z 3 ćwierci XVII wieku (reprodukcja fragm. z: Paul Stertzel, Plan Braniewa: „Vera delineatio Veteris Ciuitatis Brunsbergk Ep[iskop]atus Varmien[sis]…", rytował Conrad Gotke, 1635).*

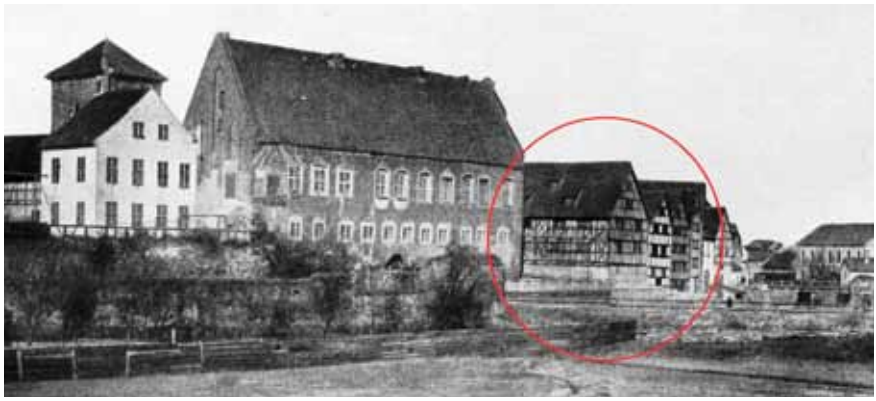
Niewielka ilość informacji źródłowych utrudnia poznanie charakteru średniowiecznej zabudowy zlokalizowanej na terenie poddanym badaniom archeologicznym. W oparciu o dostępne współcześnie informacje historyczne można wiązać z tym obszarem jedynie łaźnię miejską. Najstarsza informacja o tym obiekcie została zawarta w dokumencie wystawionym 27 września 1318 roku przez biskupa warmińskiego Eberharda z Nysy, nadającym osobie o imieniu Bartusch prawo prowadzenia łaźni miejskiej[5]. Obiekt ten był wymieniany także w innych dokumentach średniowiecznych, m.in. w: wilkierzu cechu rzeźników z 11 września 1384 roku[6]; informacji o objęciu łaźni

4 M. Arszyński, M. Kutzner, *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo elbląskie. Braniewo, Frombork, Orneta i okolice*. Tekst, [w:] *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Seria nowa*, t. 2, z. 1, red. J. Z. Łoziński, B. Wolff-Łozińska, Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 1980, s. 25. Jak wskazują plany umocnień Starego Miasta Braniewa sporządzone podczas pierwszej wojny Rzeczpospolitej ze Szwecją w latach 1626-1629, wymieniony odcinek muru obronnego był dodatkowo wzmocniony basztą. Obiekt ten nie został uwzględniony na perspektywicznym planie Starego Miasta Braniewa sporządzonym przez Paula Stertzela i rytowanym przez Conrada Gotkego w 1635 r. Zob.: Plan Starego i Nowego Miasta Braniewa *„En entrant dans la Prusse Polonaise Le Roi Gustaf Adolff prit la Ville Braunsberg 1626, elle Ne fit pas beaucoup de resistance n'ayant point purvue pour faire grand deffence d. 30 Juni"* (Krigsarkiver, Stockholm, sygn. Sveriges krig. 1:84); Plan Starego Miasta Braniewa *„Die Statt Braunsberg"* (Krigsarkiver, Stockholm, sygn. Stads– och fastenings–planer. Tyskland Braunsberg. 1.); Paul Stertzel, Plan Braniewa: *„Vera delineatio Veteris Ciuitatis Brunsbergk Ep[iskop]atus Varmien[sis]…"*, rytował Conrad Gotke, 1635.

5 *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*. Bd. 1. *Urkunden der Jahre 1231-1340,* hrsg. v. C. P. Woelky, J. M. Saage, [w:] *Monumenta Historiae Warmiensis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands*. Bd. 1, Mainz 1860, No 188, s. 323–324.

6 *Codex Diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*. Bd. 3. *Urkunden der Jahre 1376-1424 nebst Nachträgen*, hrsg. v. C. P. Woelky, [w:] *Monumenta Historiae Warmiensis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands*. Bd. 5, Braunsberg und Leipzig 1874 (dalej cyt. CDW, Bd. 3), No 176, s. 140.

prawem miejskim z 5 lipca 1387 roku[7]; akcie połączenia Starego i Nowego Miasta Braniewa z 28 marca 1394 roku[8] oraz w rozporządzeniach rady Starego Miasta Braniewa z: 29 czerwca 1403[9], 23 grudnia 1403[10] i 29 czerwca 1407 roku[11].

2. *Braniewo. Widok od strony południowo-zachodniej zabudowy na terenie objętym badaniami archeologicznymi (po prawej stronie zdjęcia). Stan z 1873 roku (reprodukcja z: A. Lutterberg, Zur Baugeschichte der Altstadt Braunsberg, ZGAE, 1916, Bd. 19, zdjęcie „Schloss zu Braunsberg vor seinem Abbruch im Jahre 1873", nienumerowana strona).*

Pomimo dużej liczby wzmianek źródłowych o łaźni miejskiej działającej w Braniewie brakuje informacji o lokalizacji tego obiektu. Najprawdopodobniej była on położona na jednej z parcel na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Wskazuje na to pośrednio nazwa uliczki – Łazienna (niem. Baderberg Gasse) przebiegającej do 1945 roku wzdłuż zachodniej pierzei zabudowy zlokalizowanej na tym obszarze[12].

Notowany od XVII wieku znaczny przyrost źródeł kartograficznych i ikonograficznych przedstawiających obszar poddany badaniom archeologicznym pozwala bardziej szczegółowo poznać zabudowę na nim zlokalizowaną oraz jej przekształcenia. Jak wskazuje plan perspektywiczny Starego Miasta Braniewa *Vera delineatio Veteris Ciuitatis Brunsbergk Ep*[iskop]*atus Varmien*[sis]… sporządzony około 1635 roku przez Paula Stertzla i rytowany przez Conrada Gotkego, zabudowa zlokalizowana na terenie objętym badaniami archeologicznymi wchodziła w skład dużego bloku zabudowy rozciągniętego między

7 CDW, Bd. 3, No 214, s. 173–174.
8 CDW, Bd. 3, No 286, s. 263.
9 CDW, Bd. 3, No 419, s. 410.
10 CDW, Bd. 3, No 419, s. 411.
11 CDW, Bd. 3, No 419, s. 412.
12 J. Bender, *Über die Entstehungs- und Entwicklungs- Geschichte der Stadt Braunsberg*, Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands (dalej cyt. ZGAE), 1870–1874, Bd. 5, s. 281; F. Buchholz, *Braunsberg im Wandel der Jahrhunderte. Festschrift zum 650 jährigen Stadtjubiläum am 23. und 24. Juni 1934*, Braunsberg 1934, s. 22; A. Lutterberg, *Zur Baugeschichte der Altstadt Braunsberg*, ZGAE, 1914, Bd. 19, s. 712; Plan Braniewa, „*Plan von Braunsberg*", Düsseldorf, bez roku wydania [1912].

Bramą Młyńską, ulicą Długą (obecna ul. Gdańska; niem. Lang Gasse) i miejskimi murami obronnymi wzdłuż rzeki Pasłęki (ilustr. **1**). Analiza ryciny wskazuje, że na terenie objętym badaniami archeologicznymi znajdował się rząd sąsiadujących ze sobą budynków, ustawionych szczytami do miejskiego muru obronnego i nakrytych dachami dwuspadowymi. Po zachodniej stronie pierwszych pięciu budynków z rzędu (licząc od południa) wzniesiono cztery budynki skierowane szczytami w kierunku zamku biskupiego. Także po zachodniej stronie budynków siódmego i ósmego z rzędu wzniesiono jeden budynek. Jak wskazuje rycina z około 1635 roku, do poszczególnych budynków można się było dostać od strony dwóch bezimiennych ulic – pierwsza biegła wzdłuż północnego boku zamku biskupiego (późniejsza Schloss Strasse), druga wzdłuż miejskich murów obronnych (późniejsza Flut Gasse). Schematyczny sposób przedstawienia architektury na rycinie z około 1635 roku uniemożliwia określenie jej funkcji.

Kolejnym ważnym źródłem ikonograficznym do poznania zabudowy mieszczącej się pierwotnie na obszarze poddanym badaniom archeologicznym jest fotografia z 1873 roku (ilustr. **2**). Przedstawia ona ogólny widok zabudowy zlokalizowanej w południowo-wschodnim rogu Starego Miasta, widzianej od strony południowej, w tym także zabudowę na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Na zdjęciu widoczne są elementy konstrukcyjne (ściany i/lub dachy) pięciu sąsiadujących ze sobą budynków zlokalizowanych w południowej części badanej działki. Były one wykonane w technice szkieletowej typu szachulec lub mur pruski, przykryte dachami dwuspadowymi, ustawione szczytami wzdłuż muru obronnego nad rzeką Pasłęką. Charakter architektoniczny tych budynków wskazuje, że pełniły funkcję magazynową – spichrza. Ze względu na odchylenie wschodniej linii zabudowy i kąt wykonywania zdjęcia nie zostały uwiecznione budynki z północnej części badanej działki.

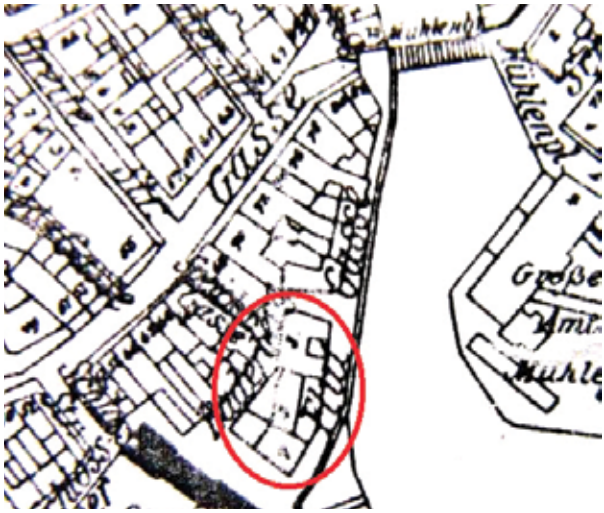
Spichrza widoczne na zdjęciu z 1873 roku zostały zniszczone przez pożar, który wybuchł 11 września 1896 roku około godziny 21.30. W wyniku pożaru spłonęło siedem spichrzy należących do: O. Steinchena, kupca Wiena, Jakobsberga, Teppicha, mistrza rzeźniczego Liediga i majstra stolarskiego Leidinga. Od palących się spichrzy zajęły się także inne budynki (szopa na węgiel należąca do kupca Wiena, dwie stajnie i jeden dom mieszkalny mistrza bednarskiego Höpfnera, jedna stajnia i dom mieszkalny cukiernika Paulusa) położone na sąsiednich działkach. Poważne szkody odniósł także budynek seminarium nauczycielskiego wzniesiony na fundamentach dawnego zamku biskupiego[13].

Zniszczone budynki spichrzy nie zostały już odbudowane (ilustr. **4**). Pomimo to, jak wskazuje Plan von Braunsberg z 1912 roku[14], teren zajmowany

13 Königsberger Hartungsche Zeitung, Nr. 218, Abendansgabe, Dienstag, 15 September 1896, s. 3677-3678.

14 W sprawie datowania „Plan von Braunsberg", zob. *Verzeichnis der ost- und westpreußischen Stadtpläne*, hrsg. v. Erich Keyser, Königsberg 1929, s. 13, nr 89.

przez te obiekty został ponownie zabudowany jako jeden blok ograniczony przez ulice: Schloss Strasse; Flut Gasse i Baderberg Gasse (ilustr. **3**). Cały blok podzielono na trzy parcele o numerach 3, 5, 7, rozmieszczone w rzędzie pomiędzy Flut Gasse i Baderberg Gasse.

3. *Braniewo. Plan katastralny zabudowy na terenie objętym sondażowymi badaniami archeologicznymi. Stan z 1912 roku. (Reprodukcja z: Plan von Braunsberg, Düsseldorf, b.r.w).*

Parcele zaznaczone na planie katastralnym z 1912 roku są widoczne na zdjęciu lotniczym wykonanym od strony północnej około 1938 roku (ilustr. **5**). Są tam widoczne płaskie dachy trzech budowli sąsiadujących ze sobą. Od strony Flut Gasse (od rzeki i muru obronnego) tworzyły jedną linię zabudowy lekko załamaną w części środkowej, od strony Baderberg Gasse linia zabudowy dwóch skrajnych budynków była wysunięta przed linię środkowego. Sposób wykonania zdjęcia uniemożliwia poznanie wyglądu elewacji tych budynków. Pewnej pomocy w tym zakresie udziela fotografia pochodząca z lat 30. XX wieku. Przedstawia częściowo elewacje dwóch budynków (skrajnego północnego i środkowego) od strony Flut Gasse (ilustr. **6**). Z widocznych części elewacji można wydzielić dwie kondygnacje. W obu budynkach pierwsze najniższe widoczne kondygnacje miały bezpośrednią komunikację z Flut Gasse zapewnioną przez otwory drzwiowe. Wysokość posadowienia tych otworów wskazuje, iż poziom użytkowy najniższej kondygnacji w pierwszym budynku od północy znajdował się na poziomie Flut Gasse, w drugim budynku był znacznie niższy od poziomu tej uliczki. Poszczególne kondygnacje były doświetlone przez otwory okienne, z wyjątkiem najniższej kondygnacji budynku drugiego (środkowego) od północy.

Jak wskazuje książka adresowa Braniewa z 1929 roku, numeracja parcel w obrębie całego bloku zabudowy uległa zmianie w okresie między 1912 a 1929 rokiem. Według planu katastralnego Braniewa z 1912 roku parcele zlokalizowane pierwotnie na terenie objętym badaniami miały kolejne numery 3, 5, 7 zaś według książki adresowej z 1929 roku – już numery 1, 3, 5. Poszczególne

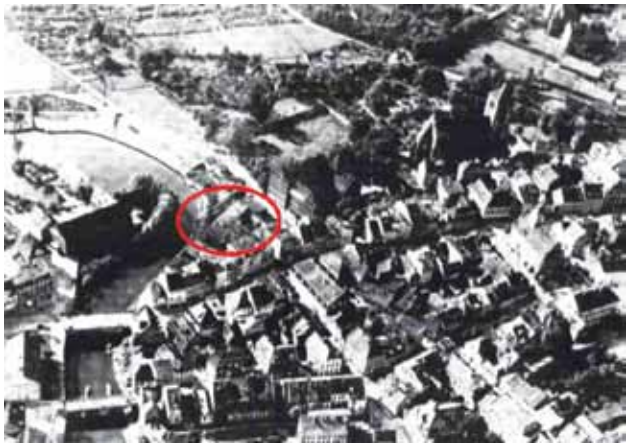

4. *Braniewo. Widok od strony wschodniej południowej części terenu objętego badaniami archeologicznymi po pożarze w 1896 r. Stan z około 1900 roku (zbiory autora).*

budynki z tego bloku zabudowy były przypisane do Baderberg Gasse. W 1929 roku mieszkali w nich:

– Borm Friedrich, kinooperator (Vorführer), Baderberg 1[15]
– Dannenberg Johannes, mistrz mechaniczny (Mechanikermeister), Baderberg 1[16]
– Jankowski Paul, pełnomocnik procesowy (Prozeßagent), Baderberg 1, tel. 350[17]
– Wettki Paul, mistrz malarski (Malermeister), Baderberg 1[18]
– Goerke Anton, mechanik (Mechaniker), Baderberg 2[19]
– Liedtke Franz, pomocnik handlowy (Gewerbegehilfe), Baderberg 3[20]
– Riegamer Emil, właściciel mleczarni (Molkereibesitzer), Baderberg 3, tel. 93[21]
– Schmidt August, restaurator (Restaurateur), Baderberg 5, tel. 95[22].

15 *Adreßbuch des Kreises Braunsberg. Enthaltend: die Städte Braunsberg, Frauenburg, Mehlsack und Wormditt, sowie die 92 ländlichen Gemeinden*, Braunsberg 1929, s. 8.
16 Tamże, s. 12.
17 Tamże, s. 30.
18 Tamże, s. 72.
19 Tamże, s. 21. Numer 2 przy Baderberg Gasse prawdopodobnie nie istniał, na co pośrednio wskazuje funkcjonowanie w obrębie tego bloku zabudowy tylko numerów nieparzystych. Wymienienie numeru 2 w książce adresowej z 1929 r. należy uznać za prawdopodobny błąd drukarski (powinno być 3).
20 Tamże, s. 43.
21 Tamże, s. 56.
22 Tamże, s. 60.

5. *Braniewo. Widok z lotu ptaka od strony północno-zachodniej zabudowy na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Stan z około 1938 roku. (Reprodukcja z: Braunsberg Ostpreussen, bez miejsca wydania, 1986, s. 6).*

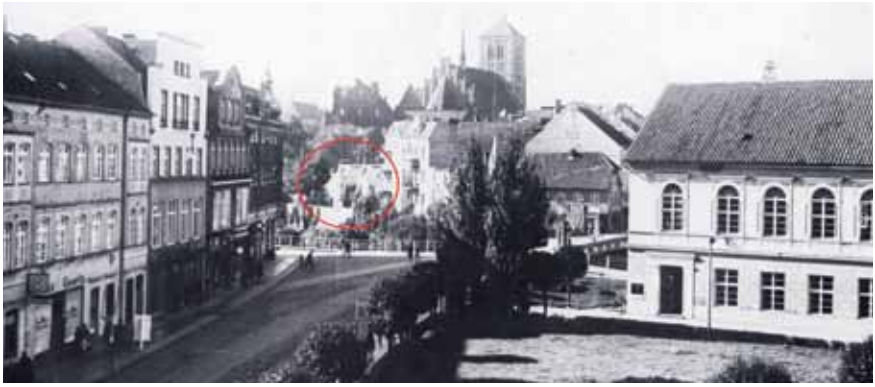
W wyniku działań wojennych, które objęły w 1945 roku bezpośrednio teren Braniewa, zniszczeniu uległa większość zabudowy. Prawdopodobnie w tym samym okresie uległa także destrukcji zabudowa bloku z działki poddanej badaniom archeologicznym. Do około 1955 roku jej ruiny zostały rozebrane do poziomu piwnic, które następnie zasypano (ilustr. **8**). Powstały w ten sposób plac pozostał niezabudowany. W bliżej nieokreślonym czasie został zagospodarowany jako park miejski, który funkcjonował w tym miejscu do momentu rozpoczęcia badań sondażowych w 2007 roku (ilustr. **9**).

Zmiana sposobu zagospodarowania tej części Braniewa po 1945 roku spowodowała, że istniejące tam dawne ciągi komunikacyjne straciły rację bytu. Funkcje komunikacyjne pełnione wcześniej przez Speicher Gasse, Schloss Straße, Baderberg Gasse na odcinku od Lang Gasse do dawnej fosy zamkowej przejęła nowa ulica Botaniczna. Została wytyczona od dawnego wylotu Speicher Gasse do Lang Gasse przez północno-zachodnią krawędź dawnego bloku za-

6. *Braniewo. Widok od strony południowo-wschodniej zabudowy na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Stan z lat 30. XX wieku (zbiory autora).*

budowy położonego na terenie objętym badaniami do grobli nad fosą miejską. Nawierzchnie dawnych Speicher Gasse, Schloss Straße i Baderberg Gasse zostały zasypane i przestały istnieć jako ciągi komunikacyjne. Również nawierzchnia Flut Gasse została zasypana, jednak po utworzeniu w tym rejonie parku miejskiego ciąg komunikacyjny tworzony dawniej przez tę uliczkę nadal był wykorzystywany, pełniąc funkcję alei parkowej.

7. *Braniewo. Widok od strony północno-wschodniej zabudowy na terenie objętym badaniami archeologicznymi. Stan z lat 30. XX wieku (zbiory autora).*
8. *Braniewo. Widok od strony południowo-zachodniej terenu objętego badaniami archeologicznymi. Stan z około lat 50. XX wieku (zbiory autora).*
9. *Braniewo. Park miejski. Widok od strony północnej terenu badań archeologicznych. Stan z 1 lipca 2007 roku. Fot. Grzegorz Świderski.*

Analiza reliktów architektonicznych odkrytych w trakcie badań archeologicznych w 2007 i 2010 roku na obszarze działki geodezyjnej nr 232/23 przy ul. Gdańskiej w Braniewie

Archeologiczne badania sondażowe w 2007 roku

Mała liczba historycznych informacji źródłowych, zniszczenia z okresu drugiej wojny światowej oraz powojenna akcja porządkowania Braniewa sprawiły, że stan wiedzy o zabudowie położonej pomiędzy Speicher Gasse, Schloss Straße, Baderberg Gasse i Flut Gasse był po 1945 roku mocno ograniczony. Sytuacja ta uległa znacznej zmianie dzięki przeprowadzonym w tym rejonie Starego Miasta Braniewa w 2007 roku sondażowych badań archeologicznych[23]. W ich trakcie zlokalizowano i ustalono zasięg bloku zabudowy położonego przy dawnym ciągu komunikacyjnym Baderberg Gasse. Ponadto ustalono podziały tego bloku na parcele oznaczone według planu katastralnego z 1912 roku numerami 3, 5, 7, zaś według książki adresowej z 1929 numerami 1, 3, 5. Analiza odkrytych reliktów architektonicznych wykazała, że budynki zlokalizowane przed 1945 rokiem przy dawnym ciągu komunikacyjnym Baderberg Gasse tworzyły zwarty blok zabudowy założony na planie wydłużonego wieloboku rozciągniętego na osi północ–południe. Konstrukcja murów nośnych oraz materiał budowlany wykorzystany do ich wzniesienia wskazywały na gruntowną przebudowę, na przełomie XIX i XX wieku, starszej zabudowy zlokalizowanej w tym miejscu.

10. *Braniewo. Działka geodezyjna nr 232/23. Widok od strony północnej reliktów architektonicznych odkrytych podczas badań archeologicznych w 2010 r. Stan z 18 lisopada 2010 roku. Fot. Grzegorz Świderski.*

23 G. Świderski, Sondażowe badania archeologiczno-architektoniczne historycznej zabudowy Starego Miasta w Braniewie pomiędzy rzeką Pasłęką, ul. Botaniczną i ul. Gdańską, Braniewo 2008, (archiwum autora).

Archeologiczne badania wykopaliskowe w 2010 roku

Po raz kolejny stan wiedzy o zabudowie zlokalizowanej pomiędzy Speicher Gasse, Schloss Straße, Baderberg Gasse i Flut Gasse został poszerzony dzięki badaniom archeologicznym przeprowadzonym w 2010 roku[24]. Swoim zasięgiem objęły one blok zabudowy odkryty w 2007 roku. W trakcie badań archeologicznych odkryto i zdokumentowano relikty architektoniczne budynków z parcel noszących numery 1, 3, 5 według ostatniego znanego współcześnie podziału katastralnego tej zabudowy (ilustr. **10**, **12**).

Relikty architektoniczne budynku z parceli historycznej nr 1

Relikty architektoniczne budynku z parceli nr 1 odkryto w północnej części działki geodezyjnej nr 232/23. Od południa sąsiadowały z reliktami budynku z parceli nr 3. Od zachodu i północy sąsiadowały z dawnym ciągiem komunikacyjnym Baderberg Gasse, od wschodu z dawnym ciągiem komunikacyjnym Flut Gasse. Relikty budynku z parceli nr 1 zajmowały działkę o kształcie wieloboku, wydłużoną na osi północ–południe o powierzchni około 228 m^2. Granice budynku wydzielało dziewięć murów nośnych o numerach: 1a, 1b, 1c, 2a, 2b, 3, 4, 5, 6. Wewnątrz przestrzeni ograniczonej przez mury obwodowe znajdowało się dziewięć pomieszczeń przyziemnych nr: 1-9, wydzielonych przez mury działowe i nośne o numerach: 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17a, 17b, 18, 19, 20a, 20b. Pomieszczenia były częściowo ze sobą skomunikowane. Ponadto pomieszczenia o numerach: 3, 7 miały indywidualne połączenia z dawnym ciągiem komunikacyjnym Flut Gasse. Pomieszczenie nr 7 miało dodatkowo połączenie z górną kondygnacją budynku poprzez bieg schodów. Poziom użytkowy pomieszczeń mających komunikację z Flut Gasse był zbliżony do poziomu użytkowego uliczki. Mury nośne i działowe zostały wykonane w większości z cegieł ceramicznych zwykłych pełnych maszynowych o wymiarach (h x b x l) 6,00-6,50 x 11,50-12,00 x 24,00-25,00 cm. W nielicznych wypadkach stosowane były także cegły wapienno-piaskowe zwykłe pełne maszynowe. Ponadto w koronach kilku murów nośnych obwodowych, na poziomie posadzek sąsiadujących z nimi pomieszczeń, zarejestrowano kamienie (granitoid) nieobrobione. W partiach lic murów pozbawionych tynku widoczny był układ cegieł w wątku krzyżykowym (weneckim) lub bezwątkowy. Jako spoiwo materiałów konstrukcyjnych zastosowano zaprawę wapienno-cementową. W nielicznych wypadkach zastosowano zaprawę wapienną. Lica murów wewnątrz pomieszczeń były tynkowane zaprawą wapienno-cementową. W przypadku pomieszczeń położonych wzdłuż zachodniej krawędzi budynku zarejestrowano stosowanie izolacji termicznej w ich wnętrzu, na ścianach obwodowych murów nośnych. W podobny sposób było także izolowane wnętrze zbiornika umieszczonego w posadzce pomieszczenia nr 8. Izolacja była wykonana ze granulatu kory dębu korkowego połączonego

24 G. Świderski, Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na obszarze działki geodezyjnej nr 232/23 położonej przy ul. Gdańskiej w Braniewie, woj. warmińsko-mazurskie, t. 1, cz. 1-2, t. 2, t. 3, Braniewo 2011, (archiwum autora).

spoiwem bitumicznym w formie płyt o grubości 85 mm przytwierdzanych do lica ściany za pomocą metalowych haków. Powierzchnia płyt izolacyjnych była tynkowana zaprawą wapienno-cementową. Posadzki w pomieszczeniach wykonano z betonu, płytek ceramicznych lub cegieł klinkierowych.

Analiza okrytych reliktów architektonicznych z parceli historycznej nr 1 wskazuje, że powstały one na przełomie XIX i XX wieku. W kilku wypadkach udało się potwierdzić, iż wzniesiono je na reliktach starszej zabudowy zniszczonej podczas pożaru w 1896 roku. Prawdopodobnie w tym samym okresie poszerzono granice parceli od strony zachodniej.

Relikty architektoniczne budynku z parceli historycznej nr 3

Relikty architektoniczne budynku z parceli nr 3 odkryto w środkowej części działki geodezyjnej nr 232/23. Od północy sąsiadowały z reliktami architektonicznymi budynku z parceli nr 1, od południa z reliktami architektonicznymi budynku z parceli nr 5, od zachodu z dawnym ciągiem komunikacyjnym Baderberg Gasse, zaś od wschodu z ciągiem komunikacyjnym Flut Gasse. Relikty architektoniczne budynku z parceli nr 3 zajmowały działkę o kształcie wielobocznym, wydłużoną na osi północ–południe o powierzchni około 274 m². Granice budynku wydzielały dwadzieścia trzy mury o numerach: 41a, 41b, 41c, 42a, 42b, 47, 48a, 48b, 48c, 50a, 50b, 51, 52, 54, 59a, 59b, 60, 61, 62, 79, 80, 82, 83. Wewnątrz murów obwodowych znajdowało się pięć pomieszczeń piwnicznych nr 1–5, wydzielonych przez mury działowe i nośne o numerach: 43, 44, 45, 46, 49, 55, 56, 57. Pomieszczenia te były ze sobą skomunikowane poprzez otwory drzwiowe o numerach: 2, 4, 5, 8. Pomieszczenia piwniczne o numerach: 1, 2, 4, 5 miały indywidualne połączenie z dawnym ciągiem komunikacyjnym Flut Gasse zapewnione przez proste biegi schodów i otwory drzwiowe o numerach: 1, 3, 6, 7. W zachodniej części pomieszczenia piwnicznego nr 3 odkryto relikty schodów zapewniających prawdopodobnie połączenie z dawnym ciągiem komunikacyjnym Baderberg Gasse lub innym budynkiem. Schody pochodzą ze starszego okresu użytkowania tego pomieszczenia, przypadającego na okres XIV–XV wieku (nie były użytkowane prawdopodobnie od przełomu XVII i XVIII wieku). Pomieszczenie piwniczne nr 1 miało komunikację z górną kondygnacją budynku poprzez schody zabiegowe. Poziomy użytkowe pomieszczeń piwnicznych mających połączenie z Flut Gasse znajdowały się około 1,00-1,20 m poniżej poziomu tego ciągu komunikacyjnego.

Mury nośne i działowe zostały wykonane w większości wypadków z cegieł ceramicznych zwykłych pełnych, formowanych ręcznie o wymiarach (wysokość (h) x szerokość (b) x długość (l)) 7,50-8,50 x 14,50-15,00 x 28,50-29,50 cm. W mniejszej ilości stosowane były także cegły ceramiczne zwykłe pełne maszynowe o wymiarach (h x b x l) 6,00–6,50 x 11,50-12,00 x 24,00-25,00 cm. W kilku murach zarejestrowano także zastosowanie cegieł pełnych modułowych, formowanych ręcznie, o wymiarach (h x b x l) 8,00-9,00 x 17,00-18,00

11. *Braniewo. Działka geodezyjna nr 232/23. Widok od strony wschodniej murów nr 49 (zachodni koniec), 50a i biegu schodów. Stan z 18 listopada 2010 roku. Fot. Grzegorz Świderski.*

x 20,00-21,00 cm. Ponadto w części murów nośnych, najczęściej w ich dolnych partiach, zarejestrowano kamienie (granitoid) nieobrobione. W większości partii lic murów pozbawionych tynku widoczny był układ cegieł bez wątku, lecz z przewiązaniem warstw. Tylko w nielicznych wypadkach zarejestrowano układ cegieł w regularnych wątkach – krzyżykowym (weneckim) (lica muru nr: 56, 76, 77), blokowym (lica murów o numeracch: 48a, 48c, 50b, 62), fortecznym (lico muru nr 61). Jako spoiwo materiałów konstrukcyjnych zastosowano w większości murów zaprawę wapienną. W niewielu wypadkach zastosowano także zaprawę wapienno-cementową. Lica murów wewnątrz pomieszczeń piwnicznych były w większości tynkowane zaprawą wapienno-cementową.

We wszystkich pomieszczeniach zarejestrowano posadzki. W większości wypadków posadzki zostały wykonane z cegieł ceramicznych pełnych, formowanych ręcznie i maszynowo (posadzki o numerach: 1, 3, 5), zaś w pozostałych przypadkach z betonu (posadzka nr 4; częściowo posadzki o numerach: 1, 5) oraz z ceramicznych płytek podłogowych (posadzka nr 2). Posadzki betonowe (wylewka betonowa) zostały wykonane na starszych posadzkach ceglanych.

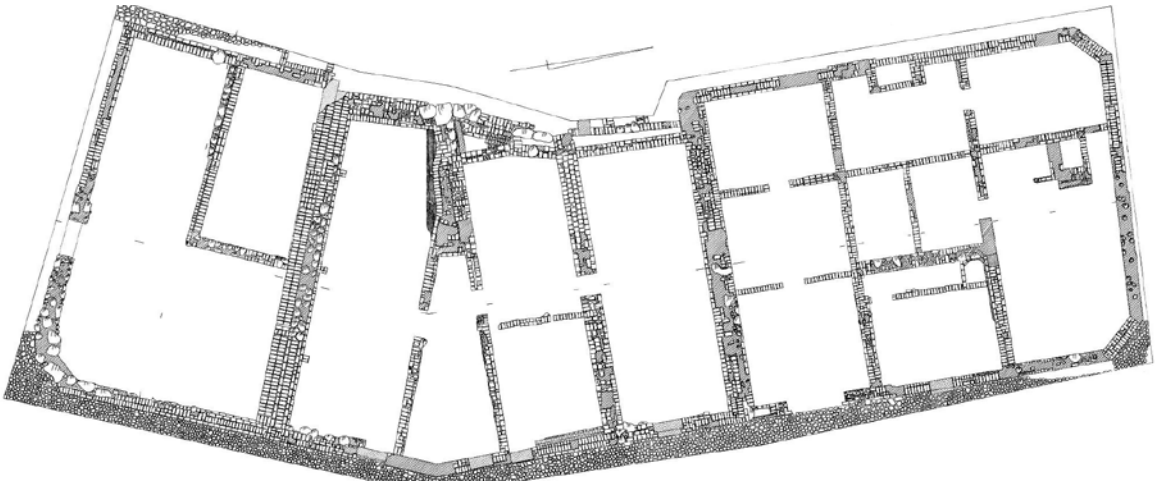
W południowo-zachodniej części pomieszczenia nr 3 zarejestrowano krótki odcinek mocno zniszczonego sklepienia kolebkowego (długość 134 cm). Zostało ono posadowione na oporze złożonym z odsadzki bez nadwieszki.

Sklepienie wykonano z cegieł zwykłych pełnych (formowane ręcznie), ułożonych główkowo. Pochodzi ono ze starszego okresu użytkowania tego pomieszczenia, przypadającego na okres XIV-XV wieku (prawdopodobnie na przełomie XVII i XVIII wieku przestało pełnić swoją funkcję).

Analiza reliktów architektonicznych z parceli historycznej nr 3 wskazuje, że zabudowa murowana powstała na tym obszarze już w okresie XIV-XV wieku. Została poddana gruntownej przebudowie w okresie 2. połowy XVII-1. połowy XVIII wieku. Większość reliktów architektonicznych odkrytych w obrębie parceli nr 3 jest wiązana z tym okresem. Na przełomie XIX i XX wieku poddano je drobnej modyfikacji.

Relikty architektoniczne budynku z parceli historycznej nr 5

Relikty architektoniczne budynku z parceli nr 5 odkryto w południowej części działki geodezyjnej nr 232/23. Od północy sąsiadowały z parcelą nr 3, od południa z dawnym ciągiem komunikacyjnym Schloss Strasse, od zachodu z ciągiem komunikacyjnym Flut Gasse i od wschodu z Baderberg Gasse. Relikty architektoniczne budynku z parceli nr 5 zajmowały działkę o kształcie zbliżonym do prostokąta, wydłużoną na osi wschód–zachód, o powierzchni około 168 m². Granice budynku wydzielało jedenaście murów o numerach: 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73. Wewnątrz przestrzeni ograniczonej przez mury obwodowe, w jej północno-zachodniej części, znajdowało się jedno pomieszczenie piwniczne nr 1, wydzielone przez mury o numerach: 63, 72, 73, 74, 75. Pierwotnie było nakryte sklepieniem kolebkowym wspartym

12. *Braniewo. Rzut koron murów odkrytych podczas badań archeologicznych w 2007 i 2010 roku na terenie działki geodezyjnej nr 232/23 (rys. Grzegorz Świderski).*

na murach o numerach: 63 i 74, które stanowiły jego opory. W obu przypadkach były to opory złożone z odsadzki i nadwieszki. Cegły zwykłe pełne, formowane ręcznie, w sklepieniu ułożono wozówkowo. Powstało ono prawdopodobnie na przełomie XVII-XVIII wieku i istniało do końca funkcjonowania budowli, w której było zlokalizowane. Pomieszczenie piwniczne nr 1 poprzez schody zabiegowe (powstałe na przełomie XIX i XX wieku) miało komunikację z górną kondygnacją budynku. We wcześniejszym okresie (prawdopodobnie XIV/XV-XVII/XVIII wieku) było skomunikowane od zachodu z nierozpoznanym pomieszczeniem (zamurowany otwór drzwiowy) sąsiedniego budynku. Posadzka w pomieszczeniu piwnicznym została wykonana ze średnich i małych kamieni (granitoid) nieobrobionych, ułożonych ściśle bez wypełniania spoin materiałem wiążącym. Kamienie zostały ułożone w wydzielone prostokątne pola. Poziom użytkowy pomieszczenia piwnicznego był położony około 2,5-2,6 m poniżej poziomu użytkowego Baderberg Gasse (przy parceli nr 5).

Mury nośne i działowe zostały wykonane w większości wypadków z cegieł ceramicznych zwykłych pełnych, formowanych ręcznie, o wymiarach (wysokość (h) x szerokość (b) x długość (l)) 7,50-8,50 x 14,50-15,00 x 28,50-29,50 cm. W mniejszej ilości stosowane były także cegły ceramiczne zwykłe pełne maszynowe, o wymiarach (h x b x l) 6,00-6,50 x 11,50-12,00 x 24,00-25,00 cm. W większości partii lic murów widoczny był układ cegieł bez wątku, lecz z przewiązaniem warstw. Tylko w nielicznych wypadkach zarejestrowano układ cegieł w regularnych wątkach – gotyckim (lico muru nr 72), krzyżykowym (weneckim) (lica muru o numerach: 63 (część), 66 (część)), blokowym (lica murów o numerach: 64, 70), fortecznym (lica murów o numerach: 63 (część), 74 (część)). Jako spoiwo materiałów konstrukcyjnych zastosowano w większości murów zaprawę wapienną. W niewielu wypadkach zastosowano także zaprawę wapienno-cementową lub glinianą (mur nr 75). Lica murów wewnątrz pomieszczeń nie były tynkowane. W partiach fundamentowych murów nośnych zarejestrowano kamienie (granitoid) nieobrobione.

Analiza reliktów architektonicznych z parceli historycznej nr 5 wskazuje, że zabudowa murowana powstała na tym obszarze już w okresie XIV-XV wieku. Została poddana gruntownej przebudowie w okresie 2. połowy XVII-1. połowy XVIII wieku. W jej efekcie prawdopodobnie poszerzono granice parceli w kierunku południowym. Większość reliktów architektonicznych odkrytych w obrębie parceli nr 5 jest wiązana z tym okresem. Na przełomie XIX i XX wieku analizowane relikty poddano drobnej modyfikacji – zamurowano przejście w murze nr 72, wykonano schody zabiegowe, skrócono długość piwnicy (?), nadbudowano istniejące mury nośne.

13. *Braniewo. Działka geodezyjna nr 232/23. Widok od strony wschodniej muru nr 72 i biegu schodów zabiegowych. Stan z 12 maja 2011 roku. Fot. Grzegorz Świderski.*

Podsumowanie

Analiza murowanych reliktów architektonicznych odkrytych podczas badań archeologicznych pozwala stwierdzić, iż stanowią one pozostałość trzech kolejno następujących po sobie faz rozwoju w tym miejscu zabudowy murowanej. Najstarsza pierwsza faza rozwoju architektury murowanej przypadła na okres późnego średniowiecza (2. połowa XIV-XV wieku). Jest reprezentowana przez mury o numerach: 49 (zachodni odcinek z fragmentem sklepienia kolebkowego), 50a, 72 odkryte w obrębie parceli o numerach: 3 i 5. W murach nr 50a i 72 znajdowały się otwory drzwiowe pochodzące z tego samego okresu, które zapewniały komunikację między odkrytymi pomieszczeniami piwnicznymi nr 3 parceli nr 3 i nr 1 parceli nr 5 a nierozpoznanymi budowlami sąsiadującymi z nimi od strony zachodniej (ilustr. **11**, **13**). Istnienie takich obiektów potwierdza także plan Braniewa z 1635 roku autorstwa Paula Stertzela. Schematyczny sposób przedstawienia tych budowli na planie Stertzela nie pozwala na jednoznaczne określenie ich funkcji. Można przypuszczać, iż były to budynki mieszkalne (kamienice) należące do właścicieli budynków magazynowych – spichrzy, przy których je usytuowano.

Odkrycie na badanym terenie reliktów architektury murowanej z okresu późnego średniowiecza w sposób jednoznaczny potwierdza, iż został on trwale

zagospodarowany w ciągu XIV-XV wieku. Za najstarszą znaną współcześnie informację historyczną związaną z tym procesem można uznać wzmiankę z 1318 roku o łaźni miejskiej, która prawdopodobnie funkcjonowała na badanej działce. W ramach zagospodarowywania tej części Braniewa zostały wytyczone dość regularne parcele budowlane, które jak wskazują mury nr 50a i 72, zabudowano architekturą murowaną i/lub szkieletową typu szachulec, mur pruski[25].

Druga faza rozwoju architektury murowanej przypadała na okres baroku (2. połowa XVII–1. połowa XVIII wieku). Jest ona reprezentowana przez większość murów z parcel nr 3 i 5. Charakter prac budowalnych przeprowadzonych w tym okresie sugeruje, że starsza zabudowa zlokalizowana na badanym obszarze została w znacznej mierze przebudowana. Najprawdopodobniej doszło do tego w wyniku zniszczenia części zabudowy Starego Miasta Braniewa, w tym także i na badanym obszarze, podczas drugiej wojny Rzeczypospolitej ze Szwecją (1655-1660) i okupacji pruskiej północnej części władztwa warmińskiego (1660-1663).

W trakcie tej fazy odbudowano zniszczone budynki, nawiązując do średniowiecznych podziałów na parcele. Wyjątkiem w tym zakresie było prawdopodobnie tylko poszerzenie skrajnej południowej parceli w kierunku południowym. Jak wskazują dostępne źródła historyczne, na badanej działce powstało wówczas siedem spichrzy wykonanych w technice szkieletowej typu szachulec lub mur pruski, ustawionych szczytami wzdłuż miejskiego muru obronnego nad rzeką Pasłęką, przykrytych dachami dwuspadowymi. Obiekty wzniesione w okresie 2. połowie XVII–1. połowie XVIII najprawdopodobniej przetrwały w niezmienionej postaci aż do schyłku XIX wieku.

Trzecia faza przypadła na okres nowożytny (po 1896 a przed 1912 rokiem). Była następstwem pożaru, który 11 listopada 1896 roku strawił zabudowę z badanego bloku zabudowy. Podczas tej fazy rozebrano zniszczone budynki do poziomu terenu, wykorzystując częściowo ich fundamenty i mury pomieszczeń piwnicznych do wzniesienia trzech budynków oznaczonych według ostatniego znanego podziału katastralnego numerami: 1, 3, 5. Prawdopodobnie w tym okresie poszerzono w kierunku zachodnim tylko granice północnej parceli. Budynki wzniesione w trakcie trzeciej fazy swoją formą nie nawiązywały już do spichrzowej zabudowy funkcjonującej dawniej na badanej działce. Były to sąsiadujące ze sobą budynki murowane z płaskimi dachami. Zmianie uległa także funkcja nowo wzniesionych budynków. Dotychczasowa funkcja magazynowa została zastąpiona przez mieszkalno-produkcyjno-usługową. Obiekty wzniesione w okresie po 1896 do 1912 najprawdopodobniej przetrwały w niezmienionej postaci do 1945 roku.

25 W oparciu o wyniki badań archeologicznych nie można jednoznacznie określić pełnego wymiaru średniowiecznej parceli budowalnej, gdyż nie rozpoznano terenu na zachód od badanego bloku zabudowy. Jak wskazują mury nr 50a i 72, znajdowała się tam także zabudowa murowana stanowiąca integralną całość z zabudową, której relikty poddano badaniom w latach 2007 i 2010.

Jak wykazały prace archeologiczne przeprowadzone w 2007 i 2010 roku, na przestrzeni około sześciuset lat rozwijana na badanym obszarze zabudowa murowana doświadczyła trzykrotnie znacznych rozmiarów destrukcji swojej substancji architektonicznej. Pomimo dużej skali zniszczeń była dwukrotnie odbudowywana z wykorzystaniem najlepiej zachowanych murów piwnicznych i fundamentów. Przyczyniło się to do stworzenia swoistego rodzaju „mozaiki architektonicznej" stanowiącej wyjątkowo cenne dziedzictwo kulturowe zarówno dla Braniewa jak i całego regionu. Znaczenie odkrytych reliktów architektonicznych jest tym cenniejsze, iż dają one możliwość poszerzenia grupy zabytków architektonicznych na obszarze znacznie „wyjałowionym" w tym zakresie na skutek zniszczeń spowodowanych w głównej mierze przez działania zbrojne podczas drugiej wojny światowej. W związku z powyższym należy mieć nadzieję, że odkryte relikty, podczas kolejnej planowanej fazy rozwoju architektury murowanej na analizowanym obszarze, zostaną zachowane i włączone do nowych budowli.

Grzegorz Świderski

Grzegorz Świderski – absolwent archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, autor wielu artykułów i opracowań naukowych z zakresu archeologii i historii Warmii i Mazur.